

VERSLAG

over de werkzaamheden van de Commissie in 1951

Hooggeachte Heer Minister,

De Koninklijke Commissie voor Toponymie en Dialectologie heeft in 1951 twee pleno-vergaderingen, vier sectie-vergaderingen en twee bestuursvergaderingen gehouden. Al deze zittingen hadden plaats in de lokalen van de Universitaire Stichting.

Op 29 October heeft de Commissie de 25^e Verjaring gevierd van haar stichting tijdens een plechtige zitting in het Paleis der Academiën; U hebt zich welwillend laten vertegenwoordigen op deze zitting door dhr. Secretaris-Generaal van Openbaar Onderwijs. Ingesloten hebben wij de eer U een verslag van deze academische zitting te laten geworden en tevens de tekst van de toespraken.

De volgende lezingen werden gehouden :

Op de pleno-vergaderingen :

A. VAN LOEY : *Van sisklank tot cerebrale fricatief of prepalatale* (1).

L. REMACLE : *Is het Frans aune, naam van een boom, van Germaanse oorsprong?*

De verklaring van fr. *aune*, naam van een boom, uit frank. *alira,

(1) Verschenen in de *Handelingen* XXV (1951).

die eerst door J. JUD werd gegeven en thans nog aanvaard wordt door BLOCH-VON WARTBURG, is minder waarschijnlijk dan de traditionele verklaring uit lat. *alvus*. Er wordt daarbij beroep gedaan op verschillende hypothesen en het geografisch criterium waarop de verklaring steunt, is betwistbaar, om niet meer te zeggen : *aune* neemt in romaans Gallië slechts het noordelijk gedeelte in, terwijl de uiterste noord-oostelijke streken een woord bewaren als *clunis*, dat de romaanse talen in het algemeen niet kennen.

In de Waalse Afdeling :

J. VANNÉRUS : *De naam Chèvremont* (1).

A. VINCENT : a. „Tonart”, plaats bij Hoei in de 14e eeuw.

A. LÅNGFORS heeft in *Neuphilologische Mitteilungen* (Helsingfors, XXIX, 1928) een gedicht gepubliceerd uit het begin van de XIVe eeuw, *Li Romans du Vergier et de l'Arbre d'Amors*. Er worden twee edelvrouwen in vermeld, *la vicomtesse de Couart* (v. 608) en *la preus dame d'Audenarde* (v. 611).

In zijn kommentaar schrijft de auteur achtereenvolgens *Couart*, *Conart*, *Touart*, *Tonart*, zonder deze varianten te rechtvaardigen. De vermelding van de *dame d'Audenarde* brengt hem er dan toe in België te zoeken ; in *Guillaume de Dôle* vindt hij volgende twee verzen (5408-9) :

Uns chanterre de vers Tonart
Qui estoit au seigneur de Hui.

Het Glossarium bij dit gedicht verklaart : „plaatsnaam ; misschien te lezen Touart (Thouars, Deux-Sèvres)”. LÅNGFORS begreep de twee verzen op dezelfde manier als de uitgever, maar hij was niet overtuigd door de identificering van de plaatsnaam en vroeg aan A. BAYOT de Belgische toponymie te onderzoeken ; BAYOT vond *Tonart* in geen enkel Belgisch repertorium ; hij vraagt zich af of men niet weer *Thouars* moet opvatten.

Maar LÅNGFORS wilde eerst en vooral het *Couart* uit de *Romans du Vergier* uitleggen. Indien LÅNGFORS én BAYOT hadden kunnen beschikken over de oude vormen van *Thouars*, zouden ze deze naam onmiddellijk hebben laten vallen : 762 castellum Thoarcis, 1051 Toarcium, ca. 1130 Toart, 1158 Thoars. Misschien moet er gedacht worden aan een verkorte vorm van *Rochechouart*, arr.-

(1) Verschenen in de *Handelingen* XXV (1951).

hoofdpl. in de Haute-Vienne, hoofdplaats van een *vicomté* sinds het jaar 1000 ongeveer. We vinden : 1027 de Roca-Coart, 1251 de Rupecavardi, 1254 Aymeris viscous (*viscons, s. d.) de Rochechouarde. Heeft men dit wellicht opgevat als een bijstelling : „*La Roche* (waarvan de naam is) *couart*”?

Laten we de zaak rusten en laten we terugkeren naar *Guillaume de Dôle*. Iemands afkomst wordt niet aangeduid door *vers* + een plaatsnaam (in tegenstelling met b. v. de wending die gebruikt wordt in de tekst : 136 entre Herbechees et Ernau... de costeit vers Herbechees). Men moet als volgt indelen :

Uns chanterre de vers // Tonart, d. i. (genaamd) Tonart. Men kan hiertegen inbrengen dat die zanger wel niets anders kon zingen dan „verzen” (liederen, koepletten, tirades). Maar we kennen zoveel voorbeelden van „stoplappen” van minder gehalte !

BAYOT heeft bij Rietstap de familienamen gevonden van *Tonnars* (Lorreinen) en *Thonar* (Land van Luik). Feitelijk zijn voornamen, met *-ard*, *-art*, *-ar* afgeleid van *Antonius*, *Anthonne*, ruim in gebruik geweest in het Luikse : 1345 Antonius Colon dictus li grans Tonar ; 1348 Anthonne dit Tonar Anteneal de Berses. Thans worden deze vormen als familienamen aangetroffen te Luik en omgeving (westelijk van Hoei slechts te Couvin, en natuurlijk te Brussel, maar afkomstig van Luik) : *Thonar* (Lk., Blégny), *Thonard* (Lk., Herve, Hoei, Brussel), *Thonnard* (Lk., Louveigné, Micheroux, Trooz, Herve, Verviers, Hoei, Barvaux-Durbuy, Couvin, Brussel), *Thonnart* (Lk., Verviers, Brussel), *Tonnard* (Brussel), en een Vlaamse grafie *Tonnaer* (Maaseik, Kessenich, Brussel).

Er bestaat dus geen reden voor om het even welke verbetering van onze tekst ; *Tonart* duidt een man aan, geen plaats ; we kunnen nagenoeg zeker zeggen dat hij uit het Luikerland was, hetgeen verklaart dat men van hem zegt dat hij in de dienst stond van de heer van Hoei.

b. *Het adjectief autre in de plaatsnamen (België en Frankrijk).*

Een zeker aantal Franse plaatsnamen beginnen met *Autre-*. Worden vermeld van 896 af *Autreville* MM (in loco qui Altera villa nuncupatur), van 948 af *Autreville* Vg (Altera Villā). Bij de gewone betekenis komt een topografische nuance in *L'Autre-Care*, in tegenstelling met *La Care*, beide te Raon-aux-Bois Vg, en in *Autrefaing*, gehucht te Xamonrupt Vg, 1862 Aux Autres Faings (*faing* is frekwent in de streek). Soms is *Autre-* het resultaat van

een vervorming : *Autrepierre* MM, XIVe eeuw Alta Petra ; *Autreville* Aisne, 867 Autrevilla.

De interessantste naam is voor ons *Autre-Eglise* B, 1139 Altera Ecclesia. Betekent hij „nieuwe kerk” ofwel „kerk tegenover een andere naburige parochie”, zoals men het heeft willen verklaren? Het Luikse Leven van de H. Maternus (midden XIIIe e.) zegt dat het de tweede kerk is die door deze heilige in het bisdom Luik aan de H. Maagd werd gewijd (de gewone betekenis van Lat. *alter* is „tweede”). Men heeft ook verondersteld dat te *Autre-Eglise* de parochiekerk werd gevestigd van een groot domein ; de kerk werd misschien eerst gebouwd te Hédenge, thans gehucht van *Autre-Eglise*. In dit geval zou de naam ten slotte betekenen „tweede ligging van de kerk”.

Het is bekend dat de meeste dorpskerken in onze streken stichtingen zijn van de eigenaar van het plaatselijk domein ; in wereldlijk opzicht hingen ze van deze stichter af.

In eenzelfde domein heeft men evenwel vaak twee kerken opgericht, o. a. wegens de toe te kennen tienden. Een blik op de kaart toont dat *Autre-Eglise* en Folx op 1 km. 5 van elkaar liggen, op het middelpunt van een ellips dorpen die van 3,5 tot 5 km. van elkaar verwijderd zijn.

Beide kerken werden klaarblijkelijk in een zelfde domein opgericht ; *Autre-Eglise* is minder belangrijk dan de andere. Het adjektief is, evenals in *L'Autre-Care*, topografisch bedoeld en niet kronologisch.

M. YANS : *Twee industriële toponiemen* : à l'engien, à la machine.

Twee toponiemen hebben hun ontstaan te danken aan de industriële techniek, toegepast op de wateropvoer van de koolmijnen, en aan de hydraulische kracht in het algemeen.

Met behulp van de archieven van de familie van Nassau, die bewaard zijn in Den Haag, de dokumenten van de Rekenkamer te Brussel, de registers van de Kathedraal te Luik en de plannen van het Kadaster, kan de volgende regel opgemaakt worden, die weinig uitzonderingen lijdt :

L'engin (al *Inghin*, *Ingien*) duidt in het Luikse en in het land van Herve een machine aan die door middel van de hydraulische kracht een pomp of een molen doet werken.

La machine (al *machen*) wordt gebruikt voor de brandweerpomp, die van recentere oorsprong is ; soms doelt het woord op het water

dat bij het wegvloeien een kunstmatige beek vormt (Montegnée).

Niettegenstaande het zeer groot getal koolmijnen werd het toponiem zeer zelden gebruikt.

Ans heeft, volgens het Kadaster, een „devant les Machines” gekend.

De toponymie van Wandre laat een vergelijking toe tussen de twee termen, die in deze lokaliteit betrekking hadden op twee inrichtingen waarvan de geschiedenis kan nagegaan worden aan de hand van de Nederlandse archieven.

A l'Inghin ligt aan de boord van de Maas, in de nabijheid van het stromend water, en heeft aanleiding gegeven tot twee oktroyen in de XVIe en in de XVIIe eeuw; *Al Machine*, daarentegen, herinnert aan een brandweerpomp die na 1740 in het hogere gedeelte van het dorp werd geplaatst.

M. ARNOULD : *De oudste kaart van Henegouwen en haar onomastiek.*

In 1548 vervaardigde de kartograaf Jacques de Surhon († 1555), uit Bergen, voor Keizer Karel de eerste gedetailleerde kaart van het graafschap. De originelen, ten getale van drie, zijn niet bewaard. Een ervan, ofwel een afschrift, werd door de Keulse graveur Franz Hogenberg gebruikt voor de eerste gegraveerde kaart van Henegouwen (1572). Ortelius probeerde deze kaart op te nemen in zijn befaamd *Theatrum*, doch de regering weigerde en liet zich de graveerplaat overhandigen. Eerst in 1579 werd in de verzameling van Ortelius een kaart van Henegouwen uitgegeven, die gegraveerd was naar die van 1572.

Deze kaart biedt een overvloedige onomastiek: nagenoeg 90 % van de dorpen zijn aangeduid. De nomenclatuur is die van Surhon, rekening gehouden met de door de graveur vervormde, verplaatste of verkorte namen; over het algemeen is ze in overeenstemming met de spellingen van de archieven. Het valt evenwel op, dat de invloed van de gesproken taal sterker is dan in de archiefstukken.

L. REMACLE : *Etymologische vraagstukken.*

L. REMACLE commentarieert de fontein-namen. Hij somt namen op van het type bepalend deel + bepaald deel, waarin het bepalend lid een gemeen naamwoord is (anthroponiemen zijn zeldzaam); daarna namen die een vooropgesteld adjectief bevatten. Sommige van deze benamingen zijn interessant wegens de elementen die erin voorkomen. In de namen van Stoumont, *à robièt*

en à sùse (uit *sursa*, part. praet. van *surgere*), is het woord „fontein” weggevallen. *Spa*, waarvan de etymologie betwist is, zou kunnen zijn *sparsa* (van *spargere*) ; een naam te Beyne-Heusay kan dezelfde oorsprong hebben.

In de Vlaamse Afdeling :

A. CARNOY : a. *Oorlogsanthroponymen* (1).

b. *Metronymen in België* (2).

J. DUPONT : *De Limburgse uitroeping* : *jümmich göds*.

Het Rhein. Wtb. bevat een lange reeks uitroepingen waarin het woord *Jesus* voorkomt of een afkorting of een vervorming van het woord.

De auteur gaat de lijst na en bespreekt *jümmich*, dat ook in Limburg gebruikt wordt, met een genitiefverlenging : *jümmich göds*.

Spreker meent in deze uitroeping een oud *jihu mih godas* te herkennen : ik verklaar mij godes, ik zweer bij god ; in den beginne drukte de zegswijze de spijt uit, de verontschuldiging na een fout of een vergissing ; ze bezit deze betekenis thans nog.

J. DUPONT onderzoekt dan in het bijzonder :

1° de *begin-j* van *jehan*, *gehan*, Mnl. *gien*, *fejichten*, *verjichten* ;

2° de *klinker ü*, ontstaan uit *ü* < *iu* < *jihu* ; verkort vóór de *m* van *mich* ;

3° het gebruik van het wederkerend voornaamwoord, dat frekwent is met *begien*, *vergien*, hoewel er geen vindplaats is met *gien* dat zeer zeldzaam is in de middeleeuwen ;

4° de oorzakelijke genitief *godes* — die gewoon is met *jehen* en al zijn afleidingen.

Als besluit drukt spr. erop, dat *jümmich göds* niet kan verklaard worden met *Jesus* als uitgangspunt en toont nog eens dat deze uitdrukking wel de helemaal regelmatige voortzetting is van een oud *jihu mih godas*.

J. LEENEN : *De Limburgse accentuering : historiek en synthese* (3).

(1) Verschijnt in deze *Handelingen*.

(2) Verschenen in het *Album Lindemans*.

(3) Zal verschijnen in het *Album Frings*.

Op de vergadering van 28 Januari heeft de Commissie de honderdste verjaardag herdacht van de geboorte van een harer meest vooraanstaande leden, ISIDOR TEIRLINCK, geboren in 1851 en overleden in 1934.

Deel XXV (1951) van de *Handelingen* waarvan wij U bijgaand een exemplaar laten geworden, bevat, buiten het jaarverslag, de ledenlijst, en een opsomming van de werken die door de Commissie in de loop van dat jaar in ruil werden ontvangen, de Herdenking ISIDOR TEIRLINCK door dhr. J. LEENEN, een beknopt verslag van de viering van het 25jarig bestaan door de Algemene Secretaris, de openings- en sluitingsredevoeringen van de Voorzitter, de adressen van de Kon. Vlaamse Academie, van de Commissie voor de Oude Wetten en Verordeningen van België, van de Kon. Vlaamse Academie voor Wetenschappen, Letteren en Schone kunsten van België, van de Nationale Commissie voor Folklore, de toespraken van Prof. A. DAUZAT en Dr. P. J. MEERTENS, het verslag van de Algemene Secretaris van de Commissie, de redevoering van dhr. J. HERBILLON, voorzitter van de Waalse Afdeling, over „De Waalse Dialectologie van 1926 tot 1951”, en die van dhr. L. GROOTAERS, voorzitter van de Vlaamse Afdeling, over „25 Jaren Nederlandse Toponymie en Dialectologie”, toponymische en dialectologische studies van de HH. J. HERBILLON, J. VANNÉRUS, A. VINCENT, E. RENARD, L. WARNANT, M. PIRON, A. VAN LOEY, J. DUPONT, J. L. PAUWELS, J. LINDEMANS, A. CARNOY, alsook de bibliografische overzichten van de HH. E. LEGROS, H. J. VAN DE WIJER-H. DRAYE-K. ROELANDTS, L. GROOTAERS, K. ROELANDTS.

Zoals vroeger werden een zeker aantal exemplaren voor recensie of in ruiling verzonden; vijf en zeventig exemplaren werden ter beschikking gesteld van de studenten in de Wijsbegeerte en de Letteren van onze vier universi-

teiten, die belang stellen in de toponymie en de dialectologie.

De ruildienst werd uitgebreid tot de Bibliotheek van de Universiteit van Californië, de Academie voor Wetenschappen, Kunsten en Letteren van Dijon, de Hogere Raad voor Wetenschappelijk onderzoek te Madrid, de Deutsche Akademie für Wissenschaften te Berlijn, de Commissie voor Oudheden van de Côte-d'Or, de Dienst der Opgravingen te Brussel.

De in ruil ontvangen publicaties werden gedeponereerd in de Instituten en Seminaries voor toponymie en dialectologie der vier universiteiten, volgens de hierbij gevoegde lijst.

In de verzameling „Werken” mochten wij het XIe deel uitgeven, nl. het zesde van de Waalse reeks, *La Toponymie de la Commune de Sprimont* door wijlen HENRI SIMON en door EDGARD RENARD, waarvan een exemplaar bij dit verslag gevoegd is.

Door bemiddeling van de heren Goeverneurs kreeg de Commissie aanvragen om advies over straatnamen van de volgende gemeenten : Anderlecht, Andrimont, Antwerpen, Borgworm, Chênée, Cuesmes, Dilbeek, Ensival, Estaimbourg, Etterbeek, Evere, Frameries, Gellik, Haccourt, Handzame, Hemiksem, Houthulst, Jette, Jumet, Kalmt hout, Kortrijk, Leuze, Lier, Luik, Mainvault, Merksem, Ophain, Bois-Seigneur-Isaac, Oupeye, Paal, Piétrebais, Remicourt, Saint - Germain, Saint - Servais, Schepdaal, Seraing-sur-Meuse, Soumagne, Turnhout, Verviers, Vorst, St.-Lambrechts-Woluwe, Wihéries.

Na een grondig onderzoek van al deze gevallen heeft de Commissie haar advies meegedeeld aan de heren Goeverneurs.

De Commissie heeft zich door de HH. J. HERBILLON en

J. LINDEMANS laten vertegenwoordigen op het Vlaamse Filologencongres te Brussel.

Dhr. J. WARLAND had in 1950 het ambt aanvaard van Secretaris-Generaal; hij zou dit waarnemen zodra zijn opdracht als Secretaris van de Faculteit van Wijsbegeerte en Letteren te Luik ten einde was; daar hij dadelijk daarop tot Deken van de Faculteit verkozen werd voor het academische jaar 1951-52, zag hij zich verplicht zijn aanvaarding uit te stellen. Dhr. W. PÉE, die het dekenaat heeft moeten weigeren voor gezondheidsredenen, zal aanblijven tot Mei 1953.

Brussel, 18 Februari 1952.

De Secretaris,
WILLEM PÉE.

Hoogachtend,

De Voorzitter,
E. BLANQUAERT.
